

Сергій Адамович, Михайло Нагорняк (Івано-Франківськ)

РОЛЬ ЗАКОРДОННОЇ ГРУПИ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ (1914 – 1918 рр.)

Створення на початку Першої світової війни Союзу визволення України не ліквідувало політичне суперництво і конфлікти всередині наддніпрянської політеміграції в Австро-Угорщині. Д.Донцов, В.Степанківський, М.Залізник спробували організувати незалежні від СВУ політичні представництва Наддніпрянської України, зорієнтовані на держави Центрального блоку.

Так, М.Залізник після виходу з СВУ зосередився на діяльності Закордонної групи Української партії соціалістів-революціонерів, яка конкурувала з Союзом [1, арк.6]. Документальні факти переконливо свідчать, що в роки Першої світової війни серед українських партій Наддніпрянщини Українська партія соціалістів-революціонерів була найчисельнішою і найдійовішою [2, с.79]. Українські есери, подібно до російського народництва, схильні були ототожнювати інтереси всіх працюючих класів, хоча головну роль у революційних перетвореннях вони відводили все ж наддніпрянському трудовому селянству. У питанні політичної стратегії українські есери переважно виступали за якомога швидше перетворення суспільства на соціалістичних засадах шляхом як реформ, так і революційних заходів [3, с.11-12].

Партійну позицію стосовно Першої світової війни соціалісти-революціонери висвітлили в одній із своїх листівок, які нелегально поширювалися в той час в Україні: “Якщо вже проливати кров, то проливати за справу. Не німці і австріяки вороги наші, а російський уряд і російські порядки. Тому ідіть війною проти них. Ідіть разом з народом боротися за землю і волю” [4, арк.81зв.]. Погляди групи М.Залізняка значною мірою збігалися з офіційними партійними програмами. Есери під його керівництвом вважали за

необхідне співпрацювати з Австро-Угорщиною “за визволення України” [5, с.48].

Ще 18 серпня 1914 р. під час виступу на засіданні ГУР М.Залізник заявив, що Українська партія соціалістів-революціонерів вислала своїм представникам в Україні два маніфести до селянства і робітництва, маніфест до партії “Оборони України”, провела консультації з австрійськими чиновниками бароном Р.Опенгаймером і О.Граніловичем [6, арк.43].

Видані М.Залізником відозви розкрили політичну програму Закордонної групи партії. Зокрема, у із них “До української інтелігенції в Росії” есери закликали інтелігенцію готувати український народ до “озброєного повстання” задля досягнення державної незалежності. На погляд М.Залізника, постулат державної самостійності не суперечив “соціалістичній думці і соціалістичному світогляду”. Більше того, він вважав, що “кому ж як не українським соціалістичним і революційним партіям... розуміти все величезне значінне постулату самостійної України” [7, с.6].

Друга відозва групи М.Залізника адресувалася селянам. У ній разом з постулатом самостійності акцентувалося на земельному питанні. Крім того, було видано листівку, в якій українських робітників переконувалося, що “лише усунення національної неволі, лише свободний розвиток українського народу дадуть йому змогу всю силу обернути на боротьбу проти сучасного капіталістичного ладу” [7, с.7-9]. При цьому М.Залізник цілком реалістично покладав надію в боротьбі “за визволення цілого народу” на національно свідомих галичан [7, с.40].

Ще до створення СВУ М.Залізник як представник Закордонної групи Української партії соціалістів-революціонерів пообіцяв за умови незначної допомоги здійснити в Україні революцію [8, с.201]. Очолюючи Союз, він прагнув залучити політемігрантів до агентурної роботи, виявив готовність організувати в тилу російської армії саботажні акції та вести диверсійну й розвідувальну роботу для військових штабів Австрії і Німеччини [9, с.135].

Проте схильність М.Залізняка до диктаторських методів керівництва, різкість і нетерпимість у стосунках з іншими членами організації, перехід до змовницьких, терористичних і нерідко авантюристичних методів боротьби, фінансові зловживання стали причиною виключення його зі складу СБУ [10, №4, с.29].

Все ж М.Залізник, керуючись вказівками австрійського генерального штабу і розвідки, організовував підпільні есерівські структури в Болгарії й Румунії (поблизу російського кордону), готував бойовиків для диверсійної роботи в Україні, фінансував їх, постачав їм зброю, вибухівку та прокламації, брав активну участь у підготовці до відправки на південь Росії соціал-демократичної літератури для розповсюдження серед населення, особливо серед робітників Києва, Харкова, Катеринослава та інших великих промислових центрів [10, №5, с.10].

Емігрант отримав згоду О.Граніловича на формування УССів в окупованих землях за погодженням з австрійськими військами, а також планував переправляти агітаторів і маніфести човнами з м. Констанци в Румунії в міста південної України. На запит К.Левицького, чи має він людей, які б хотіли поїхати в Україну, той відповів, що погодилися двоє [6, арк.44]. Ця цифра засвідчила, наскільки різняться плани і можливості соціалістів-революціонерів.

Як бачимо, Закордонна група УПСР спрямувала свою діяльність на агітаційно-пропагандистську роботу в Наддніпрянщині. Крім того, М.Залізник намагався отримати для своєї організації членство в галицькій міжпартійній організації – Головній Українській Раді (ГУР). Керівники Ради К.Левицький і М.Василько виправдовували вчинки есера перед австрійським МЗС, навіть вимагали, щоб “усі дії щодо російської України чинилися через Раду під загрозою її повної відставки” [11, с.510]. М.Залізнику разом з М.Васильком вдалося вороже налаштувати німецьке посольство проти СБУ, подати його як “специфічно австрійський інструмент з вістря проти німецької політики” [12, №140, с.32-33]. Імовірно, керівництво ГУР сподівалося використати

політемігранта для посилення власного політичного впливу в Наддніпрянщині. У той час ходили чутки, що М.Василько отримав від М.Залізняка 250 тис. австрійських корон [13, арк.7].

У листопаді 1914 р. один із лідерів УСДП В.Темницький, на засіданні ГУР запропонував надати партії українських соціалістів-революціонерів представництво в Раді [14, арк.7]. Під час дискусії з цього питання М.Залізняк і представник СВУ А.Жук взаємно розкритикували організації, а соціалісти-революціонери, за результатами голосування, так і не отримали квот в ГУР [14, арк.12-13].

Однак незабаром внаслідок листа-доноса галицького соціал-демократа, агента Союзу в Румунії М.Цеглинського революційна діяльність майже зовсім припинилася. М.Цеглинський всередині листопада 1914 р. вручив офіцеру-резиденту в Бухаресті Л.Розеліусу звіт про діяльність СВУ, групи М.Залізняка, М.Василька і К.Левицького [1, арк.13]. У ньому М.Залізняка звинуватили у тому, що партія соціалістів-революціонерів створена тільки у Відні для австрійського МЗС, в Росії немає жодних її організацій; ніхто не висилає в Росію гроші і людей, влаштовуються беззмистовні далекі європейські подорожі. М.Цеглинський вважав, що М.Залізняк своєю діяльністю скомпрометував “весь нарід” [12, №139, с.35,40].

Австрійський уряд у відповідь на донос позбавив М.Залізняка і Ф.Корольова матеріальної допомоги і встановив над ними поліцейський нагляд [12, №138, с.41]. Під час бесіди в міністерстві закордонних справ голова Закордонної групи українських есерів не зміг довести, що його партія дійсно має вплив і зв'язки в Україні. А в лютому 1915 р. австрійські і німецькі офіційні установи “за обопільною згодою” припинили бойову і пропагандистську діяльність соціалістів-революціонерів, а М.Залізняка вислали до Швейцарії, де він перебував до весни 1917 р. [10, №5, с.12].

Дані австрійського МЗС свідчать, що М.Залізняк завдяки М.Васильку у травні 1917 р. активізував свою діяльність. Він отримував щомісячно від 4 до 5

тис. шведських крон для поїздки в Росію через Стокгольм. Однак наддніпрянець залишився в столиці Швеції і намагався відкрити там інформаційне бюро [15, с.96].

Діяльність есерів в Австро-Угорщині отримала широкий розголос в пресі завдяки критиці іншого політемігранта Л.Юркевича. Так, у львівській газеті “*Slowo Polskie*” від 29 квітня 1915 р. з’явилась інформація про зловживання М.Залізняка і партії українських соціалістів-революціонерів. Автор іронічно зауважив, що “2 млн. крон для малої партії вистачило б на ціле життя” [16]. Суспільну оцінку діяльності провідника українських есерів з точки зору полонених-українців російської армії подав у своїх спогадах О.Кобець. Він писав, що М.Залізник отримав на початку війни мільйон крон субсидій на роботу серед полонених, видрукував “кілька брошурок, кілька прокламацій, що розкидали їх з літаків по російському фронті в коробках цигарок та сірників..., а потім якось на літаку залетів разом з рештками мільйона до Швейцарії...” [17, с.332].

Після провалу планів організації соціальної революції в Україні М.Залізник зосередився на виданні соціалістичної літератури. Його видання викликали зацікавлення в українців Австро-Угорщини. Так, за сприяння Закордонної групи УПСР було опубліковано або підготовлено до друку близько 40 брошур. Вийшли друком праці класиків європейського соціалістичного руху К.Каутського, Е.Бернштейна, Ф.Лассаля, К.Ляйтнера, М.Драгоманова, побачила світ серія брошур українських авторів М.Михайленка, Ю.Ручки, Х.Житловського, Ф.Волховського, О.Назарука та ін. (ймовірно, частина авторів під псевдонімами – А.С.), в яких було охарактеризовано становище українського народу в Росії і перспективи соціалістичного руху.

Есери у своїй видавничій діяльності значну увагу приділили Галичині (брошури “Галичина й її національне значіння для України”, “Українська Галичина – окремий коронний край”) [7, с.41-42]. У видавництві М.Залізняка були опубліковані дослідження відомих галицьких вчених і громадських діячів І.Крип’якевича, М.Лозинського, С.Томашівського, В.Панейка. Зокрема,

І.Крип'якевич під псевдонімом І.Петрович за допомогою Закордонної групи Української партії соціалістів-революціонерів надрукував працю “Галичина в часі російської окупації”. У відповідь на осуд такої співпраці з боку В.Дорошенка відомий історик відзначив, що видання М.Залізняка “не нові і не інтересні...”, але він також не помітив в них “нічого шкідливого з національного боку” [18, арк.11зв.].

Отже, протистояння в ГУР між Закордонною групою УПСР і Союзом визволення України, фінансові зловживання і авантюризм есерів створювали негативний імідж діяльності західноукраїнських політичних організацій. Натомість видавнича діяльність групи М.Залізняка сприяла зростанню національної свідомості українців Австро-Угорщини.

1. ЦДІА України у Львові – Ф.387, оп.1, спр.12 а.
2. Павко А. Між романтизмом і реалізмом (З історії Української партії соціалістів-революціонерів) // Пам'ять століть. – 2000. – №4. – С.71-80.
3. Висоцький О.Ю. Діяльність Української соціал-демократичної робітничої партії та Української партії соціалістів-революціонерів у 1900 – 1920 рр.: історико-порівняльний аспект: Автореф. дис...канд. істор. наук: 07.00.01 / Дніпропетровський національний ун-т. – Дніпропетровськ, 2000. – 18 с.
4. ЦДІА України у Києві – Ф.365, оп.2, спр.56.
5. Михайленко М Росія й Україна: З приводу теперішньої світової війни / Партія українських соціалістів-революціонерів. – Б.м., 1915. – 50 с.
6. ЦДАВОВУ України. – Ф.3807, оп.2, спр.1.
7. Залізник М. Українці, Росія й війна: замітки й матеріали / Партія українських соціалістів-революціонерів. – Б.м., 1915. – 42 с.
8. Скоропис-Йолтуховський О. “Мої злочини” // Хліборобська Україна. – Відень, 1920-1921. – Кн.2. – Зб. II, III, IV. – С.191-237.
9. Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. – Нью-Йорк – Торонто: Trident International, Inc, 1974. – 420 с.

- 10.Лавров Ю.П. Початок діяльності Союзу Визволення України // Український історичний журнал. – 1998. – №4. – С.17-32; №5. – С.3-16.
- 11.Bihl W. Österreich-Ungarn und der “Bund zur Befreiung der Ukraina” // Österreich und Europa. Festgabe für Huho Hantsch zum 70 Geburtstag. – Graz. – Wien. – Köln. – 1965. – S.505-526.
- 12.Роздольський Р. До історії “Союзу визволення України” // Український самостійник. – 1969. – №138. – С.31-40; №139. – С.29-42; №140. – С.32-39.
- 13.ЦДІА України у Львові – Ф..581, оп.1, спр.91.
- 14.ЦДАВОВУ України. – Ф.3807, оп.2, спр.2.
- 15.Кураєв О. Австро-українські взаємини першої чверті ХХ століття в австрійській періодиці // Пам’ять століть. – 2001. – №5. – С.93-103.
- 16.Slowo Polskie. – Lwow,1915.
- 17.Кобець О. Записки полоненого (Пригоди і вражіння учасника першої світової війни). – Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1959. – 416 с.
- 18.ЦДАВОВУ України. – Ф.4405, оп.1, спр.65.